

Rönesans Düşüncesinin İlk Kurbanı, Bir Çevirmen: Étienne Dolet
İdeolojik Çeviri Kararlarına Eleştirel Kuramın Tuttuğu Işık
Oktay ESER

İçindekiler

- Giriş
  - İdeoloji Anaforu:Roma Engizisyonunun Pençesinde Rönesans Düşünürleri
  - İdeoloji nedir?
  - Étienne Dolet'in İdeolojik Çeviri Kararları
  - Eleştirel Kuram ve Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı
  - Eleştirel Kuram Işığında Değerlendirme
-

Giriş

"3,000 yıllık bir geçmişin muhasebesini yapamayan kişi, günübürlük yaşar." derken Goethe, tarihe ve yaşanan olaylara **eleştirel bir tarih düşüncesi** ile yaklaşılması gerektiğini sizce de güzel bir dille ifade etmemiş midir? Eleştirel tarih, tanımı gereği olaylara yön veren genel tarihsel yönelimleri, olayların ardındaki tarihsel etkenleri ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu yazıda Rönesans döneminin ilk kurbanı olarak kabul edilen Fransız çevirmen ve biliminsanı **Étienne Dolet**(1509-1546) çevirmen kişiliği konu edildi. Dönemin ideolojisi, Dolet'in felsefesiyle karşı karşıya geldiğinde, aslında bir hayat ölümle yüzleşmişti.

Frankfurt okulu Eleştirel Kuram düşünürlerinden Jürgen Habermas'ın **Toplum Kuramı** çerçevesinde Çeviribilim gözüyle o döneme ve yaşananlara baktıktan sonra yazıyı çevirmenin kendi ideolojisi ile toplumu arasında uzlaşabilmesine yönelik bir değerlendirme ile bitireceğim.

İdeoloji Anaforu:Roma Engizisyonunun Pençesinde Rönesans Düşünürleri

Rönesans dönemi, ortaçağ düşüncesinden uzaklaşmak isteyen ve bu amaca ulaşmak için de klasik dönem ve öğretilerin yeniden canlandırılmaya çalışıldığı bir dönemdi. Floransa'da başlayan felsefe 16.yy'a kadar edebiyattan bilime, dinden politikaya bütün Avrupayı etkisi altına

almıştı. Yazar ve düşünürler, herşeyin merkezinde insan olduğunu belirten, insan aklını öne çıkaran ama buna karşılık dini ve inancı dışlayan bir felsefe olan **Hümanizme** tutunmuşlardı. Bu dönemde Antikçağ metinleri incelenmiş ve kaybolmaya yüz tutan eserlere yeniden hayat verilmiştir. Bu metinlerin yorumlanmasıyla ortaçağ Hristiyanlığının önem verdiği ruhanilik kavramının yerine maddeciliği koymak için çaba sarfedilmiştir. Rönesans, laik ve maddeci dünya görüşünün antikçağ fikirleri ile yeniden canlanması ile oluşan bir dönemdir.

Hristiyanlığın 1,500 yıl kadar bir süre kiliseyi toplumun üstünde tutması ve halkı ezmesi, artık dine bir son vermek isteyen Rönesans insanların iyice bilemişti. Dini karmaşa içinde Akıl çağı ve Aydınlanmaya kadar bir geçiş dönemi içinde kalacak olan Rönesans düşünürleri karşılarında büyük bir direnç bulacaklardı.

Étienne Dolet'in yaşadığı dönem, kilisede reforma gidilmesi gerektiğini açıkça dile getiren Alman **Martin Luther**, Hollandalı **Erasmus**, İngiliz **Thomas More** ve Fransız **Jean Calvin** gibi din reformcularının ön hazırlığı yaptığı bir dönemdi. 1517 yılında Papa otoritesine karşı çıkılarak Protestanlık ortaya çıkmıştı. Protestan olup olmadığı bilinmese de hümanist Dolet, hristiyanlık karşıtı olarak yorumlanmış ve ateist olma suçuyla idam edilmişti. Dolet'in infazında yapmış olduğu çeviri(ler)in odak noktası oluşturması kendisini bu yazının ağırlık noktası haline getirmektedir.

Engizisyon, Katolik Kilisesine bağlı mahkeme sitemine verilen isimdir. Roma Engizisyonu ise kurulmuş olan 3 büyük engizisyonlardan biridir. Engizisyonlar, genelde iki konuya karşı kurulmuşlardı: Ya farklı dinden olanları kendi dinine zorlamak ya da Kiliseye karşı tutumları nedeniyle bilim insanlarını dışlamak şeklinde olmuştur. Dolet gibi çevirmenler de dahil olmak üzere daha nice bilim insanı Roma Engizisyonunun bu uygulamasına maruz kalmıştı. Hayat boyu hapse mahkûm edilmiş Silvio Dellico, giyotinle başı kesilen Andre Chenier bunlardan sadece bazılarıdır. Bu arada Galileo Galilei'ler fikirlerinden geri adım atmışken Giordano Bruno'lar ise duruşlarını korumayı tercih etmiş ve diri diri kazığa bağlanıp yakılmışlardı.

Galilei'nin yaşadıklarından kendine de bir ders çıkaran Descartes, biraz çekingen davranarak kendisinin yakılmasındansa yazdığı eseri yakmayı tercih etmişti.

Düşünörlere gösterilen bu tutumdan eserleri de payına düşeni alıyordu. Sadece Gırnata'da 1 milyon cilt kitap Engizisyon Mahkemesi'nin kararıyla yakılmıştı. Ortaçağ ile birlikte gücünü sağlamaştırıran kilise, kabul edilen doktrine karşı tavır alanları toplum düşmanı ilan etmeye başlamıştı. Rönesans düşüncesinin getirisi Hümanizm akımı dini dışlamaya başlamış, ve Luther ve Calvin yanlıları dolayısıyla Protestanlık, Katolik Kilisesinin karşısında güçlenmişti. İşte Roma Engizisyonu, bu kitle ile mücadele etmek üzere 1542 yılında Papa III. Paulus tarafından kurulmuştu. Dolet ise bu uygulamaların ilkini temsil etmekteydi.

İdeoloji nedir?

Günümüzde olsa, yaşanan bu acı tablo Dolet'i beklemiyor olurdu. İnsanların hayatlarına mal olan bu ideolojileri daha iyi anlamak için ideolojinin tanımını bilmek yararlı olacaktır. İdeoloji ilk defa 18.yy sonlarında **A. Destutt de Tracy** tarafından "**idealar bilimi**" anlamında kullanılmıştır. Toplumsal bir sınıfı yönlendiren inançlar ve fikirler bütünü olarak günümüzde tanımlanmaktadır.

İdeolojinin arkasında yatan asıl amaç, fikirlerle toplumu değiştirmek ve devamını sağlamaktır. İdeolojiler, soyut düşüncenin toplumsal konulara uygulandığı ve sonrasında da o toplumun siyaseti haline gelen sistemlerdir.

Zamana ayak uydurmakta geciken her ideoloji, iletişim süreçlerini sınırlar ve çarpıtılmış iletişim olarak gelişmesiyle etkili bir iletişimin ortaya çıkmasına engel olur. Bireyin toplumla çatıştığı örneklerde ilişkileri koparmaya değil de devam ettirmeye dayalı, iletişimi uzlaşma yoluyla daha kabuledilebilir bir çerçeveye çekmek, durumun gelecekte çözölme gücünü artırabilecektir. Bu anlamda Habermas'ın Toplum Kuramı bize ışık tutacaktır. Ama önce Dolet'in

ölümüne neden olan çevirmen kararlarına bir bakıp ideolojik yaklaşımlarına örnekler verelim.

Étienne Dolet'in İdeolojik Çeviri Kararları

Fransız Rönesansı üzerinde büyük etkisi olan Étienne Dolet'in ölümüne neden, İngiltere'de **William Tyndale**(1494 - 1536)'in ve Almanya'da Martin Luther(1483 - 1546)'in yaptığını Fransa'da yapmış ve İncili Fransızcaya çevirmiş olmasıdır. Ancak, İncil çevirisinde Hristiyan inancına uymayan fikirleri varmış gibi yorumlaması ve ideolojisinin çevirmen kararları üzerinde toplumu yönlendirici bir etki yapması kaçınılmazdır. Dine karşı küfür içeren bir dili ve Erasmus'un eserlerini yayınlaması da bu ideolojik yaklaşımını desteklemiştir.

"Introducing Translation Studies - Theories and Applications" kitabında Jeremy Munday, 20.yy öncesi çeviri kuramı bölümünde kaynak metine sadakat konusunu işlerken Étienne Dolet'in bu ideolojik bakış açısını erek metine nasıl aktardığını belirtir. Roma Katolik Kilisesi, Hristiyan inancına uygun düşmeyen her çeviriyi dindışı görüp ya sansürlüyor ya da yasak getiriyordu. 1546 yılında Sorbonne Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dolet'i, Plato'nun diyaloglarını çevirirken metnin bir yerinde ölümden sonra ne olduğu sorununa "hiçbir şey yok(rien du tout)" ibaresini kendisi eklediği için kınamıştı. Bu ilave, dine küfür olarak yorumlanmış ve Dolet'in ölümsüzlüğe inanmadığı iddiası onu yakılarak ölüme götürmüştü.

Eleştirel Kuram ve Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı

Eleştirel kuram, 1930'larda **Max Horkheimer** ile başlayan Hegel ve Marks'in diyalektik düşüncesini temel almış kuramsal çalışmalardır. 4 temel özelliğe sahiptir: Disiplinlerarasılık, düşünce, diyalektik, ve eleştiri. Frankfurt okulu, din, ahlak, bilim ve akıl gibi konulara farklı açılardan ve alanlardan bakan bir okuldur. Farklı disiplinleri birarada kullanılarak tek bir disiplin içinde kalınmakla elde

edilmesi mümkün olmayan sonuçlara ulaşmanın mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir.

Eleştirel kuram, bir kaç nokta açısından eleştireldir. Kuramlar, kuramsal olmalarının yanında pratik de olacaktır. **Amacı, sorunu doğru anlamaktan başka var olanlara göre daha iyi olmak üzere toplumsal ve siyasi şartları oluşturmaktır.** Görüldüğü gibi kuramın iki tür normatif amacı vardır: Sorunları belirlemek ve çözüm getirmek. Toplumsal yaşantıyı anlayıp toplumsal değişime rehberlik etmek için düşünce üretmek gerekmektedir.

Theodor Adorno, bireyi ideolojiye karşı koruyabilmenin yolu olarak onu bu fikirlere karşı donatmak fikrini savunurken bir diğer eleştirel kuramcı filozof ve sosyolog **Jürgen Habermas**'a göre bu yol, bireyi kendi gücüne terk etmektense toplumsal ve kurumsal şartları belirlemek ve bu kurumların neler olması gerektiğini eleştirel kuram ile ortaya koymaktan geçiyordu.

Toplum bilimlerine göre eylemin anlamını yorumlamak, bir ideoloji eleştirisi ortaya koymak, ve toplum düzeninin nasıl oluştuğuna cevap vermek gereklidir. Habermas, 1981 yılında geliştirdiği **İletişimsel Eylem Kuramı** (Theory of Communicative Action) ile birey ve toplum arasında uzlaşma normları ile çözüm getirici bir yaklaşım öngörüyordu. İdeoloji kavramını ve ideoloji eleştirisini **iletişimsel eylem** (communicative action) ve **araçsal** (instrumental)/**stratejik** (strategic) **eylem** kavramları ile yeniden oluşturmuştur.

Habermas'a göre bireyin hareketlerini yönlendiren bu iki eylem türünün aralarındaki temel fark ise iletişimsel eylemin, anlayışa ve uzlaşmaya öncelik vermesidir. İletişimsel eylemde insanlar eylemlerini konuşma ve dil kullanımıyla sağlarlar. Kişiler, iyi bir neden göstererek eylemlerini gerekçelendirmek için belli **taahhütler** (commitments) içine girerler. Bu taahhütlere, **geçerlik savları** (validity claims) adını verir. Bu taahhütler, diğer bireylere karşı sorumluluktan dolayı ahlaki; iyi bir nedene dayandığı için rasyonel, ve eylemlere yön verdiği için işlevseldirler.

Araçsal eylem ile stratejik eylem arasında birbiriyle ilişkilendirilebilen bir bağ vardır. Araçsal eylem, hedeflere odaklanır ve başarıyı belirlenen hedeflere yakınlık ilişkisi ile değerlendirir. Stratejik eylem, bireyleri bu amacı gerçekleştirmek için ikna etmektir. Gerekirse rekabet etmeyi ve çatışmayı normal karşılar. Sorun insanların irrasyonel hareket etmeleri değildir. İnsanların kimi ekonomik ve idari sistemler altında araçsal akıl davranışlarına yöneltilmeleridir.

Eleştirel Kuram Işığında Değerlendirme

Étienne Dolet'in içinden geçtiği süreç daha ziyade toplumsal bir durumdur. 16.yy itibariyle yaşanan dönüşümün çözümlenmesi için bugün doğal kabul ettiğimiz düşünce altyapısının olmadığını unutmamak gerekir. 17.yy'da Descartes ile rasyonellik, 18.yy'da Kant ile aklın eleştirisi, 19.yy'da ise Hegel ve Marks ile tarihsellik ve diyalektik düşünce birikimi o günün anlayışının üzerine gelmesi gerekecekti. Rönesans ile gerek Antikite metinlerinin gerekse Kutsal metin çevirileri yoluyla toplum yapısında bir değişim hedeflenmişti. Bu yapısal dönüşümü anlayabilmek ve alınan çeviri kararlarının çevirmenleri ölümden başka yolları da deneyebileceğini görmek için Eleştirel Kuramcı Habermas'ın **iletimsel eylem kuramını** (Theory of Communicative Action) bilmek önemlidir.

Frankfurt okulu'ndan sosyo-politik kuramcı **Teodor Adorno**, ideolojiyi "**toplumsal olarak gerekli yanılısma**" olarak tanımlar. İdeolojiler, toplumu birarada tutabilen yanlış fikir ve inançlar bütünüdür.

İdeoloji, siyasi ve kültürel açıdan topluma sunulan en iyi yaşam şekli iddiasında olduğundan dolayı toplumda hakim konuma gelmiş bir ideoloji, karşısında başka fikirlerin gelişmesine doğal olarak izin vermek istemeyecektir. Bu nedenle Rönesans döneminde de kilise, bilimi bile kendi ideolojisi karşısında bir ideoloji olarak yorumlamıştır.

Ortaçağ felsefesine Rönesans düşüncesi ile tepki verilmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki M.S.476 yılında Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasıyla başlayan Ortaçağ 15.yy kadar devam etmiş batı düşünce tarihinin en uzun dönemidir. Bu akım, Kilisenin duvarlarında delikler açan Hümanizm akımı ile tek hamlede yok alacak gibi değildi, olmadı da. Rönesans felsefesine bir geçiş felsefesi olarak bakılmalıdır. Akıl çağında Descartes gibi rasyonalistlerin düşünce sistemleri ile gelişip Aydınlanma felsefesi ile toplum düzenine ancak 18.yy ile kavuşulmuştur.

İdeolojik olarak en sıkıntılı süreçlerin yaşandığı dönem, bu kopmanın ilk hissedildiği Rönesans dönemi ve düşünürleri olmuştur. Kurulu Katolik düzen yaşam mücadelesi vermektedir ve elindeki imkanları da sonuna kadar kullanmaya kararlıdır.

Étienne Dolet, verdiği kararlarla içinde bulunduğu bu felsefe akımının düşüncelerini çevirisinde ideolojik kararlar alarak göstermiştir. **Metindışı çeviri kararlarının alındığı bu süreç, yalnızca bir çeviri için değil çevirmenin hayat görüşü olarak diğer çalışmalarında da yer alması nedeniyle ideolojisini daha çeviri metin gündemde yokken bile süreci etkileyecek en temel etken konumuna yükseltmiştir.**

Dolet'i Habermas'ın düşüncesiyle eleştirecek olursak, şüphesiz ki, yakılarak bir ölüm beklemezdi kendisini. Bireyi hayata bağlayan yol, araçsal değil, iletişimsel eylemden geçmektedir.

Kaynaklar

Finlayson, James Gordon. HABERMAS - A very short introduction. New York:Oxford University Press, 2005.

Habermas, Jürgen. Knowledge and Human Interests. Boston: Beacon Press, 1971.

Habermas, Jürgen. The Theory of Communicative Action. Volumes 1 and 2. Boston: Beacon Press, 1987.

Meriç, Cemil. Sosyoloji Notları ve Konferansları. İstanbul:İletişim yayınları, 1999.

Munday, Jeremy. Introducing Translation Studies - Theories and Applications. London:Routledge, 2001.